

JACEK WAŁDOCH
DR, UNIWERSYTET GDAŃSKI
ORCID: 0000-0003-3359-1188

Wybory samorządowe w międzywojennej Łodzi w cieniu agresywnej polityki obozu rządzącego

1. Początki łódzkiego samorządu po odzyskaniu przez Polskę niepodległości i pierwsze wybory miejskie; 2. Drugie wybory samorządowe z 1927 r. oraz rozwiązanie wszystkich organów miejskich; 3. Trzecie wybory z 1934 r. oraz brak zatwierdzenia Zarządu Miejskiego; 4. Czwarte wybory miejskie z 1936 r. i kolejne rozwiązanie Rady Miejskiej; 5. Piąte wybory miejskie z 1938 r.; 6. Podsumowanie.

1

Z problemami w realizacji idei szerokiego samorządu spotykano się od początku budowy niepodległego państwa polskiego po zakończeniu I wojny światowej. Założenia teoretyczne nie odpowiadały rozwiązaniom znanym z praktyki ustrojowej, czego najlepszym przykładem może być łódzki samorząd miejski. Jego międzywojenne dzieje obrazują nie tylko brak urzeczywistnienia koncepcji szerokiego samorządu wyrażonej w ustawie zasadniczej, ale wręcz łamanie podstawowych zasad samorządności. Ujawniają także problemy organizacyjne oraz skutki permanentnej walki politycznej, z którymi musiały się zmierzyć organy miejskie Łodzi.

Po wojnie łódzki samorząd miejski zorganizowany został na mocy Dekretu o wyborach do Rad Miejskich na terenie b. Królestwa Kongresowego z dnia 13 grudnia 1918 r.¹ oraz Dekretu o samorządzie miejskim z dnia 4 lutego 1919 r.², wydanych przez Tymczasowego Naczelnika Państwa. Zgodnie z dekretem z 1918 r., proporcjonalnie do liczby mieszkańców, łódzka Rada w latach 1919–1933 liczyła 75 rajców³. Po pierwszych wolnych wyborach miejskich z 23 lutego 1919 r. Radę

¹ Dz.Pr.P.P. z 1919 r., nr 20, poz. 58.

² Dz.Pr.P.P. z 1919 r., nr 13, poz. 140.

³ *Dział sprawozdawczy. Sprawozdanie z działalności Rady m. Łodzi za okres czasu od 1 kwietnia 1919 r. do 31 marca 1920 r.*, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 4 I 1921, nr 1 (64), s. 2; por. *Z obrad Rady Miejskiej. Protokół 3 (II) sesji posiedzenia Rady Miejskiej, Łódź, dnia 27 stycznia 1920 r.*, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 3 II 1920, nr 5 (16), s. 3; *Dział sprawozdawczy. Protokół 49 (IV sesji) w 2-gim terminie, zg. z art. 31 D. o S.M. posiedzenia Rady Miejskiej, Łódź, dn. 20 grudnia 1922 r.*, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 3 I 1923, nr 7 (171), s. 4.

Miejską zdominowali przedstawiciele Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS), którzy uzyskali 25 miejsc w Radzie, a na drugim miejscu uplasował się Narodowy Związek Robotniczy z 16 mandatami⁴. W zestawieniu narodowościowym Polacy posiadali 49 radnych, Żydzi – 19, a Niemcy – 7. Wynik wyborów potwierdził znaczenie kręgów robotniczych w Łodzi oraz niejednolity narodowościowo charakter miasta, choć z wyraźną dominacją ludności polskiej. 27 marca 1919 r. prezydentem miasta wybrany został Aleksy Rzewski, łodzianin i doświadczony urzędnik państwowy⁵, który z pomocą dwóch wiceprezydentów: Wacława Wojewódzkiego i Izydora Fatersona⁶ rozpoczął, jak to określił, „rządy samorządu na ruinach”⁷. Nie trwały one długo, ponieważ już 19 lutego 1923 r. na podstawie reskryptu ministra spraw wewnętrznych z dnia 13 lutego⁸ Rada Miejska została rozwiązana⁹. Wojewoda argumentował, że jego decyzja związana była ze znacznym zdekompletowaniem liczby radnych, które uniemożliwiało osiągnięcie *quorum* na sesjach Rady Miejskiej. Winą za ten stan rzeczy obarczono radnych z Narodowej Partii Robotniczej (NPR)¹⁰, którzy zrezygnowali z zasiadania w Radzie¹¹. Dodatkowo część radnych, zachowując swoje mandaty, zaprzestała uczestniczenia w sesjach Rady, co miało być formą protestu wobec nieudolnych, w ich mniemaniu, rządów PPS.

Teoretycznie najprostszym wyjściem z patowej sytuacji w Radzie Miejskiej (przy braku wystarczającej liczby zastępców) było przeprowadzenie wyborów uzupełniających. Okazało się jednak, że tryb ten nie może zadziałać, ponieważ w niewyjaśnionych okolicznościach zaginęły listy wyborcze mieszkańców¹², a mi-

⁴ *Odrodzony łódzki samorząd*, „Ilustrowana Encyklopedia Historii Łodzi” [Suplement historyczny miesięcznika „Piotrkowska 104”], [2010], z. 9: *Okres II Rzeczypospolitej: lata 20., lata 30. XX wieku*, s. 248; K.K. [sygn. nierozw.], *Wynik wyborów do Rady Miejskiej*, „Rozwój”, 27 II 1919, nr 57, s. 3.

⁵ *Pierwsze posiedzenie Rady Miejskiej*, „Głos Polski”, 28 III 1919, nr 86, s. 1; *Odrodzony łódzki samorząd*, s. 248.

⁶ *Odrodzony łódzki samorząd*, s. 248.

⁷ *W służbie idei. Księga zbiorowa ku uczczeniu 35-lecia pracy Aleksiego Rzewskiego 1902–1937*, Łódź 1938, s. 37.

⁸ J.U. [sygn. nierozw.], *Rada miejska m. Łodzi rozwiązana*, „Ilustrowana Republika”, 15 II 1923, nr 40, s. 1 (wskazano tu datę 14 lutego, choć w „Dzienniku Zarządu m. Łodzi” widnieje data 13 lutego 1923 r.).

⁹ *Kronika miejska. Rozwiązanie łódzkiej Rady Miejskiej*, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 27 II 1923, nr 9 (179), s. 8, 9.

¹⁰ A. Laska, *Narodowa Partia Robotnicza 1920–1937. Studia z dziejów ruchów społecznych w Drugiej Rzeczypospolitej*, Rzeszów 2004, s. 87–94.

¹¹ *Ibidem*, s. 88.

¹² *W obliczu wyborów do Rady Miejskiej. Wywiad „Kurier Łódzkiego” z prezydentem p. Al. Rzewskim*, „Kurier Łódzki”, 4 III 1923, nr 61, s. 6. W rozmowie prezydent Rzewski zasuge-

nisterstwo nie wyraziło zgody na użycie list wyborczych sporządzonych na potrzeby wyborów parlamentarnych. Wobec tego władzę w mieście przejął Magistrat, na okres najwyżej 6 miesięcy, czyli do momentu, kiedy musiały odbyć się wybory do nowej Rady Miejskiej. Przygotowania do nich rozpoczęto na początku marca, gdy zawiązała się Główna Komisja Wyborcza, natomiast termin głosowania wyznaczono na 13 maja 1923 r.¹³

Wybory wygrał Chrześcijańsko-Demokratyczny Komitet Jedności Narodowej¹⁴ (pod tym szyldem kryła się koalicja Narodowej Demokracji oraz Chrześcijańskiej Demokracji), który zdobył 24 miejsca w Radzie Miejskiej. Porównywalny sukces odniosła NPR, która wystawiła 20 radnych, natomiast PPS w porównywaniu z ostatnimi wyborami straciła poparcie – uzyskała zaledwie 9 mandatów. Pięciu radnych posiadała Niemiecka Partia Pracy, a 15 – ugrupowania żydowskie¹⁵. Swoich sił w wyborach chcieli spróbować także komuniści, choć musieli zdawać sobie sprawę z porażki w sytuacji, gdy ich partia była zdelegalizowana. Władze państwowe robiły wszystko, aby uniemożliwić im wystawienie kandydatów, co miało miejsce także w Łodzi, gdzie unieważniono ich listę. Po przegranej, socjaliści podnosili argument, że unieważnienie komunistycznej listy kandydatów na radnych było bezpodstawne, a tym samym wybory powinny zostać powtórzone. Wskutek tego ugrupowania żydowskie, PPS i Niemiecka Partia Pracy nie wzięły udziału w głosowaniu nad kandydaturami na członków Magistratu¹⁶, co pozwoliło na stworzenie koalicji dwóch polskich ugrupowań i przeforsowanie przez nich kandydatur na stanowiska w Prezydium Magistratu¹⁷. W efekcie prezydentem został sędzia Marian Cynarski z endecji, a wiceprezydentami – Wacław Wojewódzki z NPR oraz Wiktor Groszkowski z chadecji.

W Wielki Czwartek, 14 kwietnia 1927 r., prezydent Cynarski został zamordowany – ugodzony nożem na klatce schodowej kamienicy przy ul. św. Andrzeja 4¹⁸

rował, że listy wyborcze mogły zostać wykradzione przez pracownika urzędu i sprzedane na makulaturę

¹³ *O termin wyborów. Rząd przeznaczył na nie 250 milionów*, „Kurier Łódzki”, 20 III 1923, nr 77, s. 5; bip. [sygn. nierozw.], *Rozpoczęcie pracy nad wyborami do Rady Miejskiej w Łodzi*, „Kurier Łódzki”, 10 III 1923, nr 67, s. 5; *W obliczu wyborów do Rady Miejskiej. Wywiad „Kuriera Łódzkiego” z prezydentem p. Al. Rzewskim*, s. 6.

¹⁴ *Samorząd łódzki pod znakiem większości polskiej! Wyniki wyborów*, „Kurier Łódzki”, 25 VII 1923, nr 200, s. 2.

¹⁵ *Urzędowy wynik wyborów*, „Rozwój”, 18 V 1923, nr 133, s. 5; *Odrodzony łódzki samorząd*, s. 248.

¹⁶ *Samorząd łódzki pod znakiem większości polskiej! Sojusz żydowsko-socjalistyczno-niemiecki*, „Kurier Łódzki”, 25 VII 1923, nr 200, s. 1.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Obecnie ul. Andrzeja Struga.

w Łodzi, w której mieszkał¹⁹. Po jego śmierci funkcję tę przejął wiceprezydent Wojewódzki. Śmierć demokratycznie wybranego prezydenta Łodzi w symboliczny sposób wyznacza kres samorządności w Łodzi i rozpoczyna nowy rozdział w historii miasta, charakteryzujący się ponadprzeciętną ingerencją władz nadzorczych w jego ustrój.

2

Kolejne wybory samorządowe w Łodzi odbyły się dopiero 9 października 1927 r.²⁰, co było spowodowane wydarzeniami majowymi z 1926 r. Tym razem władzę w mieście przejęła lewica, której przewodziła PPS z 23 mandatami, ale sukces odniosła także Niemiecka Socjalistyczna Partia Pracy, która zdobyła 7 miejsc w Radzie. Bund oraz NPR Lewica miały po 5, a Chrześcijańska Demokracja jedynie 6 mandatów²¹. Dominująca pozycja ugrupowań socjalistycznych doprowadziła do sytuacji, że te nie podzieliły się stanowiskami w Magistracie z pozostałymi ugrupowaniami, jak nakazywał dobry obyczaj. Prezydentem miasta został Bolesław Ziemięcki, wiceprezydentami – Stanisław Rapalski oraz Edmund Wieliński²².

Kolejne wybory powinny się odbyć po trzech latach rządów PPS, jednak z decyzją o ich rozpisaniu zwlekano i w oczekiwaniu na wejście w życie ustawy scalemowej²³ przedłużono kadencję Rady aż do 1933 r. Organy miejskie rozwiązano na wniosek wojewody łódzkiego z dnia 10 lipca 1933 r., na mocy zarządzenia ministra spraw wewnętrznych wydanego już następnego dnia²⁴. Podstawę prawną rozwiązania organów miejskich minister spraw wewnętrznych znalazł w art. 66 i 67 Dekretu o samorządzie miejskim z dnia 4 lutego 1919 r. Winą za fiasko po-

¹⁹ Zbrodni dokonał Adam Walaszczyk – bezrobotny brukarz, który nie mógł od dłuższego czasu znaleźć zatrudnienia i postanowił wraz z Kazimierzem Rydzewskim zemścić się i zamordować prezydenta miasta, zob. *Mordercy ś.p. prezydenta Cynarskiego ujęci!*, „Kurier Łódzki”, 19 IV 1927, nr 106, s. 1; *Zamordowanie prezydenta m. Łodzi*, „Rozwój”, 15 IV 1927, nr 104, s. 1–2.

²⁰ *Wybory do Rady Miejskiej m. Łodzi*, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 25 X 1927, nr 43 (418), s. 2; *Jutro wybory do Rady Miejskiej*, „Kurier Łódzki”, 8 X 1927, nr 276, s. 6.

²¹ *Zakończenie żmudnych prac Głównej Komisji Wyborczej. Oficjalne wyniki wyborów do Rady Miejskiej*, „Kurier Łódzki”, 19 X 1927, nr 287, s. 5.

²² A.P. [sygn. nierozw.], *Ster miasta w rękach nowych ludzi. Rezultat wyborów samorządowych. P.P.S. opanovała wszystkie naczelné stanowiska*, „Kurier Łódzki”, 25 XI 1927, nr 324, s. 6.

²³ Ustawa z dnia 23 marca 1933 r. o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorjalnego, Dz.U. z 1933 r., nr 35, poz. 294.

²⁴ Rozwiązanie Rady Miejskiej i złożenie z urzędu członków Magistratu m. Łodzi, Warszawa 11 VII 1933, nr SS. 2097/1/Tjn/33, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 15 VIII 1933, nr 8, s. 495.

lityki wewnętrznej minister obarczał oba organy miejskie²⁵, a w wydanym zarządzeniu ograniczył się do poinformowania wojewody łódzkiego o wprowadzeniu komisarza rządowego, prosząc go jednocześnie o wydanie stosownego aktu nominacji dla zaproponowanego wcześniej kandydata – Wacława Wojewódzkiego²⁶. Termin złożenia z urzędu członków organów miejskich nie wydawał się przypadkowy, a raczej wynikał ze względów praktycznych, umożliwiając władzy nadzorczej posłużyć się ogólnymi regułami dekretu o samorządzie z 1919 r. Wybory natomiast odbyły się już na nowych zasadach zgodnie z ustawą scaleniową, która weszła w życie 13 lipca 1933 r.

3

Kolejne wybory do Rady Miejskiej odbyły się 27 maja 1934 r. Sanacyjna kampania wyborcza nie okazała się skuteczna – Powszechny Blok Wyborczy zdobył zaledwie 10 miejsc w Radzie Miejskiej²⁷. Tyle samo uzyskał Żydowski Blok Wyborczy, socjaliści zdobyli 7 mandatów, Blok Syjonistyczny – 4, a po jednym mandacie otrzymał Niemiecki Front Wyborczy oraz Poalej Syjon²⁸. Zdecydowany sukces osiągnął natomiast obóz narodowy, który miał dysponować 39 głosami w Radzie²⁹.

Specjalna komisja powołana przez wojewodę przeanalizowała 13 złożonych protestów, jednak nie znaleziono żadnych uchybień w pracy komisji wyborczej, dlatego 24 listopada 1934 r. wojewoda odrzucił wszystkie skargi. Warte podkreślenia jest to, że oddalenie skarg nastąpiło pół roku po wyborach, choć nic nie stało na przeszkodzie, aby rozpatrzyć protesty znacznie wcześniej. W tym czasie nie mogła rozpocząć pracy Rada Miejska, zablokowana także przez brak ogólnokrajowego regulaminu wyborczego dla Zarządu Miejskiego³⁰. Jej pierwsza sesja odbyła się

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Przypuszczalny układ przyszłej Rady Miejskiej. Listy polskie razem osiągnęły od 65 do 70 proc. mandatów. Rezultaty głosowania w większości okręgów*, „Kurier Łódzki”, 29 V 1934, nr 144, s. 4.

²⁸ *Podział mandatów. Oficjalny i ostateczny wynik wyborów w Łodzi. Skład przyszłej Rady Miejskiej*, „Echo”, 31 V 1934, nr 146, s. 1; *Po wyborach do samorządu Łodzi. Oblicze przyszłej Rady Miejskiej. Skład parlamentu miejskiego według narodowości i zawodów*, „Kurier Łódzki”, 1 VI 1934, nr 147, s. 2.

²⁹ (a) [sygn. nierozw.], *Ile głosów zdobyły poszczególne listy. Zmiana w podziale mandatów. Blok 10 – Obóz Narodowy 39*, „Kurier Łódzki”, 2 VI 1934, nr 148, s. 1; por. *Ostateczne wyniki wyborów w Łodzi. Powszechny Blok 9 mandatów, Obóz Narodowy 40 mandatów*, „Kurier Łódzki”, 31 V 1934, nr 146, s. 1.

³⁰ *Kiedy zbiorą się pierwsze rady miejskie? Na razie brak regulaminów dla zarządów samorządowych. Specjalna komisja zbada protesty wyborcze*, „Kurier Łódzki”, 22 VI 1934, nr 168, s. 4.

dopiero 4 grudnia 1934 r.³¹. Zdaniem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych wyłonienie członków Zarządu było w dalszym ciągu niemożliwe, ze względu na tragiczną śmierć ministra spraw wewnętrznych Bronisława Pierackiego³², choć z formalnego punktu widzenia nie stanowiło to wystarczającej przesłanki, ponieważ wybory zarządzane były przez wojewodę³³. Traktować to więc należy jako argument natury politycznej, usprawiedliwiający przedłużenie rządów komisarycznych. Dopiero 14 grudnia 1934 r. wojewoda łódzki Aleksander Hauke-Nowak wyznaczył dzień przeprowadzenia wyborów na 20 grudnia 1934 r.³⁴. Przedstawiciele Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem (BBWR) oraz socjaliści je zbojkotowali³⁵, zaś reszta radnych oddała 38 ważnych głosów (w sumie było ich 53) na Stanisława Rymara, reprezentanta Stronnictwa Narodowego (SN). Wiceprezydentami zostali wybrani przedstawiciele tego samego ugrupowania politycznego – Kazimierz Kowalski oraz Zygmunt Podgórski³⁶. Wybrano także ośmiu ławników – pięciu z SN, dwóch Żydów oraz jednego reprezentanta BBWR³⁷. Zaskakujące, że po zwycięstwie partii narodowej urósł konflikt pomiędzy kandydatem na wiceprezydenta, Kazimierzem Kowalskim, a kandydatem na ławnika miejskiego, Leonem Grzegorzakiem³⁸, co doprowadziło do rozłamu w ugrupowaniu. Przy okazji na światło dzienne wyszła sprawa zarzutów prokuratorskich, postawionych im w związku z zajściami z dnia 3 maja, kiedy zostali aresztowani. Po tych wydarzeniach Rada Miejska powróciła

³¹ *Protokół 1 (I-ej sesji) posiedzenia Rady Miejskiej, Łódź, dnia 4 grudnia 1934 r.*, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 15 XII 1934, nr 12, s. 462.

³² Bronisław Pieracki był politykiem sanacji i ministrem spraw wewnętrznych w rządzie Leona Kozłowskiego. Zmarł w szpitalu 15 czerwca 1934 r. po postrzeleniu w głowę przed Klubem Towarzyskim przy ul. Foksal 3 w Warszawie. Zamachu dokonał członek Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów, Hryhorij Maciejko. Zob. *Min. Pieracki zamordowany. 3 skrytobójcze strzały w bramie domu przy ul. Foksal. Zabójca zbiegł, raniąc ścigającego do policjanta. Zgon ofiary zamachu w szpitalu Ujazdowskim*, „Kurier Łódzki”, 16 VI 1934, nr 162, s. 1.

³³ Art. 4 ust. 1 Rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych z dnia 13 czerwca 1934 r. w sprawie regulaminu wyborczego do zarządu miejskiego, Dz.U. z 1934 r., nr 52, poz. 485.

³⁴ Decyzja wojewody łódzkiego o zarządzeniu wyborów członków Zarządu Miejskiego Łodzi z dnia 14 grudnia 1934 r., nr L. Sa. I. 14 c/23/34, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 15 I 1935, nr 1, s. 33.

³⁵ *Pos. Rymar prezydentem Łodzi. Wice-prezydentami: adw. Kowalski i insp. Podgórski. Wczorajsze wybory zarządu miasta w Radzie Miejskiej*, „Kurier Łódzki”, 21 XII 1934, nr 349, s. 1.

³⁶ *Protokół wyborczy przy wyborze wiceprezydenta*, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 15 I 1935, nr 1, s. 35.

³⁷ *Protokół wyborczy przy wyborze ławników*, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 15 I 1935, nr 1, s. 36–37. Ławnikami zostali: Leon Grzegorzak, Waław Kapczyński, Michał Pawlak, Aleksander Stolarek, Stanisław Bugaj, Fiszal Liberman, Gerszon Praszkiel oraz Józef Zajączkiewicz.

³⁸ *Kłótnie w Str. Narodowym [...]. Kiedy zapadnie decyzja pana wojewody*, „Ilustrowana Republika”, 3 I 1935, nr 3, s. 5.

do pracy, jednak w zmienionym podziale partyjnym, spowodowanym wyodrębnieniem się Frakcji Radzieckiej Polskiego Stronnictwa Chrześcijańskiej Demokracji, której przewodniczącym został Marian Potapczuk. Sprawilo to, że narodowcy dysponowali zaledwie 35 głosami, a udało im się zyskać przychylnosc tylko jednego radnego-Niemca, Oskara Kahlerta, co w sumie dawalo 36 głosów w Radzie Miejskiej. Narodowcy stracili absolutną większość i tylko dzięki poparciu niemieckiego radnego zdołali obsadzić swoimi przedstawicielami większość miejsc w komisjach radzieckich³⁹.

Komisarz rządowy W. Wojewódzki przekazał Radzie Miejskiej kompetencje, które wykonywał do tej pory w jej zastępstwie. Pozostawalo jedynie zatwierdzenie wyborów do Zarządu Miejskiego, jednak zwlekano z podjęciem decyzji, mimo że po tragicznej śmierci ministra Pierackiego ciągłość sprawowania urzędu nie była naruszona. Decyzja o odmowie zatwierdzenia osób prezydenta i wiceprezydentów wydana została przez ministra spraw wewnętrznych Mariana Zyndrama-Kościałkowskiego 8 czerwca 1935 r., lecz przesłano ją do wojewody łódzkiego dopiero 21 czerwca⁴⁰. Bezczynność ministra wywoływała jednak określone skutki natury politycznej, korzystne dla obozu rządzącego⁴¹. Na podstawie decyzji ministra, wojewoda łódzki jeszcze tego samego dnia zarządził nowe wybory do Zarządu, których datę wyznaczył na 25 czerwca 1935 r.⁴².

Zebranie wyborcze otworzył komisarz rządowy W. Wojewódzki, który na wstępie przytoczył ministerialną decyzję, będącą powodem spotkania. Możliwość zabrania głosu otrzymali przedstawiciele ugrupowań politycznych, którzy zwracali uwagę m.in. na problem natury prawnej, głosząc przy tym tezę, że wydana przez ministra decyzja była bezpodstawna, ponieważ wybrani członkowie Zarządu Miejskiego spełniali wszystkie wymogi ustawowe⁴³. Bronisław Kowalski, przedstawiciel obozu narodowego, zasugerował również, że działanie ministra było podyktowane kwestiami politycznymi i w tej sytuacji kolejne głosowanie byłoby

³⁹ Protokół 3 (I sesji) posiedzenia Rady Miejskiej. Łódź, dnia 24 stycznia 1935 roku, Archiwum Państwowe w Łodzi, „Akta Miasta Łodzi”, sygn. 12689, k. 11; *Rada Miejska bez większości [...]. Popłoch i ratunek*, „Ilustrowana Republika”, 22 I 1935, nr 25, s. 7.

⁴⁰ *Nowe wybory władz miejskich Łodzi. Minister spraw wewn. nie zatwierdził wyboru dotychczasowego zarządu*, „Warszawski Dziennik Narodowy”, 22 VI 1935, nr 27B, s. 1; *Czy Obóz Narodowy zgłosi nowych kandydatów? Ponowne wybory zarządu miejskiego*, „Echo”, 22 VI 1935, nr 172, s. 1.

⁴¹ Prasa prorządowa podkreślała przynależność partyjną politycznych oponentów sanacji; zob. *Czy Obóz Narodowy zgłosi nowych kandydatów? Ponowne wybory zarządu miejskiego*, „Echo”, 22 VI 1935, nr 172, s. 1.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Czy Łódź otrzyma prezydenta z nominacji? Upalny wieczór w Radzie Miejskiej. Dowcipne plotki o... Lwie Holenderskim*, „Echo”, 26 VI 1935, nr 176, s. 1

„beprzedmiotowe”⁴⁴. Co ciekawe, opinię tę podzielił Józef Wolczyński, występujący w imieniu Frakcji Radnych BBWR, oświadczając, że „w wyborach dzisiejszych do Prezydium miasta Frakcja nasza również udziału nie weźmie”⁴⁵. Brak *quorum* spowodował, że przewodniczący zebrania wyborczego zamknął posiedzenie⁴⁶. Przemówienia przerywane były okrzykami oraz pieśniami, dlatego zachowanie radnych miejskich uznano za skandaliczne i aż 16 z nich pociągnięto do odpowiedzialności karnej⁴⁷. Cel wyznaczony przez sanację został jednak osiągnięty i 1 lipca 1935 r. minister Zyndram-Kościałkowski podpisał decyzję rozwiązującą łódzką Radę Miejską z powodu „niezdolności do wykonywania ciężących na niej zadań ustawowych”⁴⁸.

10 lipca 1935 r. minister wydał decyzję nr SS. 4041/5/P/35, na mocy której Waław Głazek objął urząd tymczasowego prezydenta⁴⁹. W wykonywaniu zadań pomagać mu miało trzech tymczasowych wiceprezydentów – powołany jako pierwszy Kazimierz Kozłowski oraz Mikołaj Godlewski i Antoni Pączek⁵⁰. Stałym zastępcą prezydenta został Godlewski. 30 września 1935 r. minister spraw wewnętrznych ustanowił także Radę Przyboczną – organ składający się z 23 osób⁵¹,

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Protokół zebrania wyborczego miasta Łodzi. Łódź, dnia 25 czerwca 1935 roku, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 15 VII 1935, nr 7, s. 466.

⁴⁶ Wybory prezydium miasta nie doszły do skutku! Wszystkie frakcje odmówiły udziału w głosowaniu. Demonstracyjne deklaracje klubów radzieckich. „Czerwony Sztandar” i Hymn Młodych rozbrzmiewają na Sali obrad. Posiedzenie zamknięte z powodu opuszczenia Sali przez socjalistów i narodowców, „Kurier Łódzki”, 26 VI 1935, nr 172, s. 1.

⁴⁷ Prokurator pociągnął do odpowiedzialności 16-stu b. radnych, Proces odbędzie się w sierpniu, „Echo”, 10 VII 1935, nr 190, s. 1.

⁴⁸ Rozwiązanie Rady Miejskiej [...]. Reskrypt pana ministra z dnia 1-go lipca r.b., rozwiązujący radę miejską, „Ilustrowana Republika”, 3 VII 1935, nr 180, s. 1.

⁴⁹ Po tajnym posiedzeniu Rady Miejskiej nastąpi nominacja prezydenta m. Łodzi. Kandydaci na wiceprezydenta, „Kurier Łódzki”, 6 VII 1935, nr 181, s. 5.

⁵⁰ Sprawozdanie z działalności Tymczasowego Zarządu Miejskiego w Łodzi za czas od dnia 18 lipca do dnia 31 grudnia 1935 roku, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 15 II 1936, nr 2, s. 62; Koleje zdobyły cenną jednostkę. Kto zostanie wiceprezydentem m. Łodzi? Dekret nominacyjny prezydenta inż. Głazka jeszcze nie podpisany, „Echo”, 10 VI 1936, nr 161, s. 1.

⁵¹ W skład Rady Przybocznej weszli: Karol Algajer, Alfred Biłyk, Leon Chodakowski, Adam Cyrański, Bertold Dobranc, Zygmunt Fiedler, Robert Geyer, Kazimierz Jaworowski, Jerzy Klocman, Stanisław Kubasiewicz, Andrzej Lewandowski, Fiszl Liberman, Tadeusz Mogilnicki, Stanisław Pawłowski, Stanisław Peterman, Zygmunt Raabe, Apolonia Rybicka, Józef Socha, Józef Tomczyk, Franciszek Waszkiewicz, Walenty Walczak, Tomasz Wasilewski, Józef Zajączkiewicz. Początkowo członków miało być 24, jednak Józef Pogonowski nie przyjął mandatu. Alfred Biłyk 10 września 1935 r. ustąpił z Rady, po tym jak otrzymał funkcję wojewody tarnopolskiego. Zob. *Tymczasowa Rada Przyboczna m. Łodzi*, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 15 X 1935, nr 10, s. 648;

którego zadaniem było wydawanie niewiążących opinii w sprawach zarezerwowanych dla Rady Miejskiej⁵².

Zgodnie z art. 69, ust. 6 ustawy scaleniowej Rada Ministrów w Zarządzeniu z 19 grudnia 1935 r. postanowiła przedłużyć kadencję Rady Przybocznej, dlatego zarządzenie wyborów do Rady Miejskiej powinno się odbyć do 2 lipca 1936 r.⁵³ W tym czasie ze swojej funkcji odwołany został komisarz Głazek, który 1 lipca 1936 r. objął funkcję dyrektora Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych w Wilnie⁵⁴. Odchodząc ze stanowiska tymczasowego prezydenta, Głazek przekazał je dotychczasowemu wiceprezydentowi Mikołajowi Godlewskiemu⁵⁵, a po tej nominacji minister spraw wewnętrznych 2 lipca 1936 r. powołał nowego wiceprezydenta, Kazimierza Łukomskiego⁵⁶.

4

Z zarządzeniem wyborów do Rady Miejskiej zwlekano do ostatniej chwili. Dopiero 25 czerwca 1936 r. wojewoda łódzki wydał zarządzenie o rozpisaniu wyborów miejskich, które miałyby się odbyć 27 września 1936 r.⁵⁷. Oficjalnie jednak dzień zarządzenia wyborów wyznaczono na 29 czerwca 1936 r., przez co

Sprawozdanie z działalności Rady Przybocznej przy Tymczasowym Prezydencie m. Łodzi za czas od dnia 30 września 1935 roku do dnia 7 grudnia 1936 roku, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 15 I 1937, nr 1, s. 24.

⁵² *Tymczasowa Rada Przyboczna...*, s. 648.

⁵³ *Redukcje mężatek w urzędach państwowych [...]. Wybory do rady miejskiej w Łodzi odroczone o dalszych sześć miesięcy*, „Ilustrowana Republika”, 20 XII 1935, nr 350, s. 1.

⁵⁴ *Prezydent inż. Głazek ma objąć dyрекcję kolei wileńskich?*, „Echo”, 8 VI 1936, nr 159, s. 1; *Koleje zdobyły cenną jednostkę...*, s. 1; *Prezydent Głazek przekazuje swoje funkcje wiceprezydentowi Godlewskiemu*, „Ilustrowana Republika”, 18 VI 1936, nr 166, s. 5.

⁵⁵ *Ibidem; Prezydent Głazek opuścił Łódź. Uroczyste pożegnanie przez urzędników miejskich. – Serdeczne słowa prezydenta Głazka pod adresem swoich współpracowników*, „Ilustrowana Republika”, 24 VI 1936, nr 172, s. 9; *Z kraju. Łódź. Nowy prezydent miasta*, „Kurier Warszawski”, 23 VI 1936, nr 171, s. 5.

⁵⁶ *Objęcie urzędowania przez Tymczasowego Wiceprezydenta m. Łodzi – p. Kazimierza Łukomskiego*, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 15 VIII 1936, nr 8, s. 555. Kazimierz Łukomski zmarł niedługo po objęciu funkcji wiceprezydenta, 19 października 1936 r. „po krótkiej i ciężkiej chorobie”. Miał 47 lat. Zob. *Zgon tymcz. wiceprez. Łodzi K. Łukomskiego*, „Orędownik”, 23 X 1936, nr 247, s. 6.

⁵⁷ *Rozpisanie wyborów do Rady Miejskiej na dzień 27 września b.r. Miasto podzielone zostało na 10 okręgów wyborczych i 203 obwody głosowania*, „Ilustrowana Republika”, 28 VI 1936, nr 176, s. 7; *Oficjalne zarządzenie wyborów do rady miejskiej w Łodzi*, „Echo”, 27 VI 1936, nr 178, s. 1.

wojewoda maksymalnie wykorzystał 91-dniowy termin ustawowy, w którym powinno odbyć się głosowanie⁵⁸.

W wyborach zwyciężyła wspólna lista socjalistów i komunistów pod nazwą PPS i Klasowych Związków Zawodowych (PPSiKZZ)⁵⁹, która uzyskała 34 mandaty. Narodowcy zdobyli 27 miejsc w Radzie, natomiast ugrupowania żydowskie – 11 (w tym Bund 6 mandatów)⁶⁰. Żadne ugrupowanie nie zdobyło absolutnej większości, dlatego PPS zdecydował się na stworzenie koalicji z Bundem⁶¹.

Zebranie wyborcze odbyło się 7 stycznia 1937 r. Frakcja Radnych Obozu Narodowego zgłosiła kandydaturę radnego Franciszka Sz wajdlera, natomiast Frakcja Radnych PPS i Klasowych Związków Zawodowych wystawiła Norberta Barlickiego, warszawskiego nauczyciela i publicystę. Wybory wygrał Barlicki, który zdobył 43 głosy (Sz wajdler – 27)⁶². Na stanowiska wiceprezydentów wybrano Bolesława Dratwę, Artura Szewczyka i Adama Walczaka. Ławnikami zostali: z obozu narodowego – Leon Grzegorzak, Józef Dembiński i Konstanty Patera, natomiast z PPS i Bundu – Bronisław Kruczkowski, Antoni Napieralski, Józef Niedzielski, Waław Piotrowski oraz Szmul Milman⁶³. Pod koniec stycznia 1937 r. do Łodzi dotarła pogłoska o możliwym niezatwierdzeniu wyborów do Zarządu Miejskiego⁶⁴, a wkrótce plotki okazały się prawdziwe, kiedy to do Łodzi przesłano decyzję ministra obligującą wojewodę łódzkiego Aleksandra Hauke-Nowaka do zarządzenia kolejnego posiedzenia wyborczego Rady Miejskiej na 25 lutego 1937 r. Narodowcy, podobnie jak podczas powtórnych wyborów z 1935 r., w głosowaniu nie wzięli udziału, natomiast ugrupowania socjalistyczne zgodnie z zapowiedziami

⁵⁸ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 28 maja 1936 r. o zmianie regulaminu wyborczego do rad miejskich, Dz.U. z 1936 r., nr 45, poz. 331.

⁵⁹ *Łódź. Monografia miasta*, red. S. Liszewski, Łódź 2009, s. 175.

⁶⁰ *Ostateczne wyniki wyborów w Łodzi. Skład nowej Rady Miejskiej. Socjalistyczno-żydowska większość. PPS – 34 mandatów, Obóz Narodowy – 27, Bund – 6, Blok żydowski – 3, Sioniści – 2*, „Echo”, 28 IX 1936, nr 270, s. 1; por. *Wyniki wyborów do Łódzkiej Rady Miejskiej. PPS. otrzymała 34 mandaty radzieckie. Obóz Narodowy 26 mandatów, Żydzi 12 mandatów, w tym Bund 6*, „Kurier Łódzki”, 28 IX 1936, nr 266, s. 1, gdzie podano błędne wyniki wyborów (właściwe zestawienie zamieszczono w kolejnym numerze).

⁶¹ *Nowa rada zbierze się w pierwszej połowie listopada. „Klub radnych socjalistycznych” obejmie frakcje P.P.S. i Bundu*, „Echo”, 29 IX 1936, nr 271, s. 1.

⁶² *Protokół wyborczy przy wyborze prezydenta miasta Łodzi*, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 15 I 1937, nr 1, s. 39.

⁶³ *Protokół wyborczy przy wyborze ławników Magistratu m. Łodzi*, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 15 I 1937, nr 1, s. 41–42.

⁶⁴ *Dopiero po kongresie PPS. zapadnie decyzja w sprawie wyborów łódzkich*, „Echo”, 24 I 1937, nr 24, s. 1.

wysunęły kandydaturę N. Barlickiego⁶⁵, który ponownie wygrał, zdobywając 41 głosów⁶⁶. Kiedy Łodzianie czekali na zatwierdzenie wyborów, ministerstwo wydało upomnienie skierowane do Łódzkiej Rady Miejskiej⁶⁷. W swoim reskrypcie minister wezwał ją do uchwalenia budżetu na kolejny rok, zaciągnięcia pożyczek miejskich na inwestycje i zaprzestania awantur na posiedzeniach Rady Miejskiej. Socjaliści spróbowali nieskutecznego szantażu, stawiając warunek, że przystąpią do prac nad budżetem tylko wtedy, gdy minister zatwierdzi demokratycznie wybranego kandydata na prezydenta miasta. Z kolei zarzut niepodejmowania zobowiązań finansowych na realizację inwestycji skierowany był do radnych endeckich, którzy do tej pory skutecznie blokowali wszelkie inicjatywy PPS w tej materii⁶⁸. W tej sytuacji narodowcy w dniu 3 marca 1937 r. zgodzili się na podjęcie większości uchwał dotyczących pożyczek, jednak podczas głosowania dotyczącego kwestii pokrycia kosztów utrzymania sierot „po ofiarach zająć ulicznych” ponownie doszło do awantury sprowokowanej przez endeków. Obrady zerwano, nie wyczerpawszy porządku dziennego zebrania⁶⁹, co przesądziło o losie Rady Miejskiej, która na podstawie wniosku wojewody łódzkiego została 31 marca 1937 r. rozwiązana (zarządzenie nr SS. 4041/22/p/35)⁷⁰.

Z powołaniem 30-osobowej Rady Przybocznej zwlekano do 6 lipca 1937 r. (zarządzenie nr SS. 5575/6/p/37)⁷¹, a pierwsze jej posiedzenie odbyło się 22 lipca

⁶⁵ *Z kraju. Łódź. Wybory prezydenta m. Łodzi*, „Kurier Warszawski” (wydanie poranne), 20 II 1937, nr 51, s. 6.

⁶⁶ Protokół wyborczy przesłano do wojewody łódzkiego 27 lutego 1937 r.; zob. *Demonstracyjny wybór p. Barlickiego nie przesądza istnienia obecnej rady*, „Echo”, 26 II 1937, nr 57, s. 2; *Protokół wyboru p. Barlickiego zostanie dzisiaj przesłany do województwa*, „Echo”, 27 II 1937, nr 58, s. 1.

⁶⁷ *Protokół 7 posiedzenia Rady Miejskiej, Łódź, dnia 3 marca 1937 roku*, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 15 IV 1937, nr 4, s. 219.

⁶⁸ (s) [sygn. nierozw.], *Upomnienie dla Rady Miejskiej ma być odczytane na dzisiejszym posiedzeniu. – Ministerstwo żąda uchwalenia budżetu i zaciągnięcia pożyczek na roboty inwestycyjne*, „Ilustrowana Republika”, 3 III 1937, nr 62, s. 5.

⁶⁹ *Protokół 7 posiedzenia Rady Miejskiej. Łódź...*, s. 217–224; *Przed rozwiązaniem Rady Miejskiej. Mimo upomnienia p. ministra spraw wewnętrznych, endecy znów wywołali awanturę i zerwali posiedzenie rady*, „Ilustrowana Republika”, 4 III 1937, nr 63, s. 1.

⁷⁰ *Protokół 10 specjalnego tajnego posiedzenia Rady Miejskiej*, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 15 V 1937, nr 5, s. 398.

⁷¹ *Po zatwierdzeniu... Pełny skład Rady Przybocznej*, „Echo”, 10 VII 1937, nr 190, s. 2. W skład Rady Przybocznej weszli: Zygmunt Andrzejewski, Andrzej Antoszkiewicz, Władysław Cieślak, Adam Cyrański, Edward Dutkiewicz, Bertold Dobranc, Zygmunt Fiedler, Władysław Grabowski, Wawrzyniec Gierbich, Antoni Harasz, Jan Hoglegreber, Kazimierz Jaworowski, ks. Dominik Kaczyński, Fiszal Liberman, Seweryn Malinowski, Tadeusz Mogilnicki, Zygmunt Raabe, Apollonia Rybicka, Władysław Rymkiewicz, Antoni Smolarek, Józef Socha, Zofia Szarkowska, Józef

pod przewodnictwem M. Godlewskiego, który utrzymał stanowisko tymczasowego (komisarycznego) prezydenta miasta⁷². Trwanie rządów komisarycznych argumentował tym, że dopiero od chwili wprowadzenia Rady Przybocznej Łódzki samorząd wszedł w swojego rodzaju okres *prosperity* – zaciągane były kolejne pożyczki na realizację ważnych inwestycji miejskich, dzięki którym Łódź mogła się dynamicznie rozwijać⁷³.

5

Zgodnie z ustawą scaleniową, wybory do Rady Miejskiej powinny być zarządzone w terminie sześciu miesięcy od daty rozwiązania tego organu, ewentualnie roku, jeśli termin zostałby przedłużony przez Radę Ministrów. W takim przypadku odpowiednia decyzja powinna być zostać wydana do końca marca 1938 r., co jednak nie nastąpiło. Dodatkowo w sierpniu 1938 r. znowelizowano ordynację wyborczą do rad miejskich⁷⁴, przez co wojewoda łódzki zarządził wybory dopiero na 1 października, choć finalnie głosowanie odbyło się 18 grudnia 1938 r.⁷⁵. Do wyjątkowo niskiej frekwencji, wynoszącej 68%⁷⁶, przyczyniło się niewystarczające zmobilizowanie polskich wyborców – zaledwie ok. połowa z nich wzięła udział w głosowaniu. O wiele większą odpowiedzialnością wykazała się ludność żydowska, wśród której, według szacunków redakcji „Echa”, frekwencja wyniosła ok. 90%⁷⁷. Przełożyło się to na wynik wyborów i zwycięstwo partii socjalistycznych – PPS i Klasowe Związki Zawodowe uzyskały 33 mandaty, a Bund i Poalej Syjon – 11⁷⁸.

Tomczyk, Walenty Walczak, Marian Włodarek, Aleksander Wolski, Leon Chodakowski, Robert Geyer, Stanisław Pawłowski oraz Jan Stypułkowski.

⁷² *Protokół 1 posiedzenia Rady Przybocznej przy Tymczasowym Prezydencie miasta Łodzi, Łódź, dnia 22 lipca 1937 roku*, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 15 VIII 1937, nr 8, s. 558.

⁷³ *Posiedzenie rady przybocznej. Nowomianowani ojcowie miasta przystąpili do pracy w atmosferze powagi i spokoju. – Oświadczenie r. Liebermana. – Wybór komisji radzieckich*, „Ilustrowana Republika”, 23 VII 1937, nr 200, s. 5.

⁷⁴ Ustawa z dnia 16 sierpnia 1938 r. o wyborze radnych miejskich, Dz.U. z 1938 r., nr 63, poz. 480.

⁷⁵ K. Kamiński, *Wybory do Rady Miejskiej w Łodzi w 1938 r.*, „Kronika Miasta Łodzi”, z. 2, s. 43.

⁷⁶ *Wyniki wyborów do Rady Miejskiej*, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 15 I 1939, nr 1, s. 110.

⁷⁷ *20 Żydów w nowej Radzie Miejskiej. PPS z Bundem obejmą rządy na ratuszu. Rozbicie list i słaba frekwencja polskich wyborców*, „Echo”, 19 XII 1938, nr 353, s. 1.

⁷⁸ *Dzień Łodzi. Łódź po wyborach. Oblicze i skład nowej Rady miejskiej*, „Kurier Warszawski” (wydanie wieczorne), 20 XII 1938, nr 349, s. 15; *Ilość mandatów uzyskanych przez poszczególne ugrupowania*, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 15 I 1939, nr 1, s. 109: Niemcy Ludowcy – 5 mandatów, Chrześcijański Komitet Wyborczy – 3, Obóz Zjednoczenia Narodowego – 3, Zjednoczony Polski Świat Pracy – 5, Zjednoczony Żydowski Religijny Blok Wyborczy (Agura) – 3, Sy-

Narodowcy zdobyli zaledwie 18 miejsc w Radzie – choć był to i tak dobry wynik, jeśli wziąć pod uwagę, że wystawili swoje listy tylko w trzech okręgach. Mimo starań frakcji prorządowej, uzyskała ona bardzo niskie poparcie, które od 1934 r. utrzymywało się na zbliżonym poziomie (BBWR w 1934 r. – 10 mandatów, Obóz Zjednoczenia Narodowego (OZN, Ozon) w 1938 r. – 11 mandatów)⁷⁹.

Po wyborach wpłynęło do wojewody siedem protestów, jednak zostały one uchylone 4 lutego 1939 r., dzięki czemu wyniki głosowania uprawomocniły się⁸⁰. W związku z tym ostatnie, 22. posiedzenie Rady Przybocznej odbyło się 25 stycznia 1939 r.⁸¹. Jej obowiązki przejęła nowo wybrana Rada Miejska, której dwa pierwsze posiedzenia odbyły się w tym samym dniu, 8 lutego 1939 r. – na pierwszym ustalono liczbę wiceprezydentów i uposażenie członków Prezydium Zarządu Miejskiego⁸², a na drugim, rozpoczętym po 40-minutowej przerwie, dokonano wyboru jego członków. Na stanowisko prezydenta miasta przedstawiono tylko jednego kandydata, zaproponowanego przez socjalistów Jana Kwapińskiego – 53-letniego urzędnika, mieszkańca Warszawy, prezesa Centralnej Komisji Związków Zawodowych. Wobec tej propozycji radni niemieccy, Ozonu oraz SN zachowali się konsekwentnie, odmawiając po raz kolejny udziału w głosowaniu i nie wystawiając żadnego kontrkandydata. Sprawilo to, że Kwapiński zdobył wymaganą liczbę głosów (49) i został ostatnim przez wybuchem II wojny światowej prezydentem Łodzi⁸³. Wiceprezydentami zostali, popierani przez socjalistów: Artur Szewczyk, Adam Walczak oraz Antoni Purla⁸⁴. Odmienny przebieg miało głosowanie nad pretendentami do objęcia dziewięciu stanowisk ławniczych, ponieważ trzy główne opcje polityczne wysunęły swoich kandydatów. Ławnikami zostali: Leon Grzego-

jonistyczny Blok Demokratyczny – 2, Zjednoczony Żydowski Blok Demokratyczny – 1; *Dzień Łodzi. Oficjalne wyniki wyborów do Rady Miejskiej w Łodzi*, „Kurier Warszawski” (wydanie wieczorne), 29 XII 1938, nr 356, s. 13.

⁷⁹ *Zestawienie porównawcze wyników wyborów do Rady Miejskiej w Łodzi w latach 1934, 1936 i 1938*, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 15 I 1939, nr 1, s. 112; *Zmiany w obliczeniu łódzkich wyników. PPS uzyskała 33 mandaty – OZN – 11*, „Echo”, Łódź, 21 XII 1938, nr 355, s. 2.

⁸⁰ *Protokół 1 posiedzenia Rady Miejskiej, Łódź, dnia 8 lutego 1939 roku*, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 15 II 1939, nr 2, s. 196.

⁸¹ *Protokół 22 posiedzenia Rady Przybocznej przy Tymczasowym Prezydencie miasta Łodzi, Łódź, dnia 25 stycznia 1939 roku*, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 15 II 1939, nr 2, s. 181; *Posiedzenie Rady Przybocznej. Sprawę sezonowców rozpatrzy nowa Rada Miejska*, „Echo”, 26 I 1939, nr 26, s. 2.

⁸² *Protokół 1 posiedzenia Rady Miejskiej, Łódź, dnia 8 lutego 1939 roku*, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 15 II 1939, nr 2, s. 196.

⁸³ *Protokół 2 posiedzenia Rady Miejskiej, Łódź, dnia 8 lutego 1939 roku*, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 15 II 1939, nr 2, s. 201.

⁸⁴ *Ibidem*, s. 202.

rzak (SN), Ewaryst Zwierzewicz (SN), Edward Andrzejak (PPSiKZZ), Leon Malinowski (PPSiKZZ), Władysław Matula (PPSiKZZ), Jan Miłaczewski (PPSiKZZ), Szmul Milman (PPSiKZZ), Bronisław Borucki (OZN) i Mieczysław Duszkiewicz (OZN)⁸⁵.

Minister, zatwierdzając wybór Prezydium⁸⁶, postąpił sprzecznie z dotychczasową polityką rządu, co mogło wynikać z dostrzeżenia przez obóz rządzący braku sensu dalszego prowadzenia radykalnej polityki w stosunku do samorządu łódzkiego. Brak poparcia – widoczny w wynikach wyborów miejskich – oraz rosnące niezadowolenie społeczne po uporczywym stosowaniu środków nadzoru wobec władz miejskich zniechęciły polityków do dalszej walki. Znamienne tu są słowa premiera Felicjana Składkowskiego skierowane do nowego prezydenta Łodzi Jana Kwapińskiego: „ja mam zmontowany aparat policyjny i mogę nim jeszcze jechać, ale to nie jest zdrowe, chcę, aby społeczeństwo przez wybory wypowiedziało się i podzieliło się ze mną odpowiedzialnością”⁸⁷.

6

Łódzki samorząd stanowił jeden z najbardziej charakterystycznych przykładów władczej ingerencji organów centralnych w funkcjonowanie samorządu terytorialnego. Potwierdzają to słowa premiera Składkowskiego o aparacie policyjnym, który służył mu do przejęcia władzy w mieście. Obóz rządzący posługiwał się niemal wszystkimi środkami nadzoru – dokonywał przy tym swobodnej interpretacji przepisów ustaw samorządowych, a nawet łamał je, nie dotrzymując wyznaczonych terminów. Nieskuteczne próby przejęcia przez sanację władzy doprowadziły do tego, że w okresie międzywojennym kilkakrotnie rozwiązywano Radę Miejską i nie zatwierdzano demokratycznie wybranych członków Prezydium Zarządu Miejskiego, co łamało podstawowe zasady samorządności i demokratyzmu.

⁸⁵ *Ibidem*, s. 203; *Protokół wyborczy przy wyborze ławników Magistratu miasta Łodzi*, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 15 II 1939, nr 2, s. 206; *Pierwsze posiedzenia Rady Miejskiej. Nowy prezydent i wiceprezydenci Łodzi*, „Echo”, 9 II 1939, nr 40, s. 2.

⁸⁶ *Protokół. Nowe władze miejskie na ratuszu*, „Dziennik Zarządu m. Łodzi”, 15 III 1939, nr 3, s. 348.

⁸⁷ *Ibidem*, s. 351.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Łodzi, „Akta Miasta Łodzi” (zespół nr 221).

Źródła drukowane

„Echo” [Łódź], roczniki: 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939.

„Gazeta Robotnicza” [Katowice], 1937.

„Głos Polski” [Łódź], 1919.

„Ilustrowana Republika” [Łódź], 1923, 1933, 1935, 1936, 1937.

„Kurier Łódzki” [Łódź], 1923, 1927, 1934.

„Kurier Warszawski”, 1936, 1937, 1938.

„Orędownik” [Łódź], 1936.

„Republika” [Łódź], 1936.

„Rozwój” [Łódź], 1919, 1923.

„Warszawski Dziennik Narodowy”, 1935.

Literatura

Kamiński K., *Wybory do Rady Miejskiej w Łodzi w 1938 r.*, „Kronika Miasta Łodzi” 1991, s. 43–54.

Laska A., *Narodowa Partia Robotnicza 1920–1937. Studia z dziejów ruchów społecznych w Drugiej Rzeczypospolitej*, Rzeszów 2004.

Łódź. *Monografia miasta*, red. S. Liszewski, Łódź 2009.

Odrodzony łódzki samorząd, „Ilustrowana Encyklopedia Historii Łodzi” [Suplement historyczny miesięcznika „Piotrkowska 104”], [2010], z. 9: *Okres II Rzeczypospolitej: lata 20., lata 30. XX wieku*, s. 248–250.

W służbie idei. Księga zbiorowa ku uczczeniu 35-lecia pracy Aleksego Rzewskiego 1902–1937, Łódź 1938.

Publikatory urzędowe

Dziennik Praw Państwa Polskiego, 1919.

Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 1933, 1934, 1936, 1938.

„Dziennik Zarządu m. Łodzi”, roczniki: 1920, 1921, 1923, 1927, 1933, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939.

JACEK WAŁDOCH

DR, UNIWERSYTET GDAŃSKI

ORCID: 0000-0003-3359-1188

Wybory samorządowe w międzywojennej Łodzi w cieniu agresywnej polityki obozu rządzącego

Samorząd miejski Łodzi stanowi doskonały przykład tego, jak w okresie międzywojennym prawo powiązane było z polityką, a reguły demokratyzmu – naginane przez władczą ingerencję obozu rządzącego. Łodzianie częściej niż mieszkańcy innych polskich miast uczestniczyli w wyborach miejskich, ponieważ kilkakrotnie rozwiązywano Radę Miejską i nie zatwierdzano demokratycznie wybranych prezydentów miasta. Doprowadzało to do paraliżu pracy urzędu, braku inwestycji oraz osłabienia autorytetu władzy. Sytuacja ta spowodowana była przez dążenia sanacji do przejęcia władzy w mieście na drodze niedemokratycznej, poprzez wykorzystanie rozbudowanego aparatu nadzoru. Preferencje polityczne mieszkańców przekładały się na rozkład miejsc w Radzie Miejskiej, zdominowanej, w zależności od wyniku wyborów, przez socjalistów albo narodowców.

Słowa kluczowe: Łódź, samorząd terytorialny, wybory, nadzór, II Rzeczpospolita

JACEK WAŁDOCH

PHD, UNIVERSITY OF GDAŃSK

ORCID: 0000-0003-3359-1188

Local government elections in interwar Łódź in the shadow of the aggressive policy of the ruling party

The self-government of Łódź is a perfect example of how law was related to politics, and the rules of democratization were bent by the imperial interference of the government. Lodzians more often than residents of other Polish cities participated in the municipal elections, because the City Council was dissolved several times and the democratically elected city presidents were not approved. This led to the paralysis of the office's work, lack of investment and weakening of authority. This situation was caused by the efforts of the ruling party to take power in the city on the undemocratic path, through the use of an extensive supervision. The political preferences of the residents translated into the distribution of seats in the City Council, dominated, depending on the result of the elections, by socialists or nationalists.

Key words: Łódź, local government, elections, supervision, interwar Poland